

ZİYA GÖKALP ÜZERİNE NOTLAR

CAVİT ORHAN TÜTENGİL

Şimdiye kadar türkçe ve yabancı dillerle yayınlanmış olan kitapların Ziya Gökalpın hayatına ve eserlerine ait hususları tamamen aydınlığa çıkardığını sanmıyoruz. Gerek Gökalpın hayatı, gerekse yazdıkları hakkındaki bilgilerimiz yer yer boşluklar göstermektedir. Yayınlamakta olduğumuz notların Ziya Gökalp ile ilgili bazı biyografik ve bibliyografik boşlukların doldurulması yolunda faydalı olacağını, edebiyat ve fikir tarihçilerini ilgilendireceğini umarız.

I — DOĞUM TARİHİ

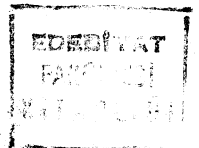
Ziya Gökalpın doğum tarihinin doğru ve kesin olarak bilinmesine temel teşkil eden notu Ahmet Cemil'e borçluyuz. İlk defa, A. Cemilin Ziya Gökalpa dair hâtıralarının yayınlandığı, yalnızmıyorsam Vakit gazetesindeki rumî tarihi görerek bundan haberimiz olmuştu. Bu tarihi milâdî tarihe çevirerek bulduğumuz "23 Mart 1876" Ziya Gökalpın doğum günü olarak İş dergisinin s. 39/40, sf. 29'da yayınlanmıştı. (1944) İş dergisinin aynı sayısında F. Karakoyunlu, doğum tarihini 24 Mart olarak gösteriyor. (sf. 20)

1944 yılından önceki yayınlarda Ziya Gökalpın doğum gününe dair bilgiler yer almadığı gibi, doğum yılı da genel olarak 1875 kabul edilmekte idi.

Araştırmalarımızı derinleştirince A. Cemilin 24 Mart 1928 tarihli ve 334 sayılı Diyarbakır gazetesinde Ziya Gökalpın 24 Martta doğmuş olduğunu duyuran yazısını gördük. Daha sonra da A. Cemilin hareket noktası olan vesikayı ele geçirdik. Bu vesika 1289 tarihinde basılmış "Divan-ı Hâfız Şirazi" adlı kitaptır. (Kitap şimdi Diyarbakırda, Ziya Gökalp Müzesi olarak tertiplenecek evdedir.) Bu kitabın ilk sayfasında, A. Cemilin el yazısı ile bulunan not şöyledir : "Pek muhterem kardeşim Mehmet ZiyaettinEfendinin پدرleri Tefvik Efendi tarafından el yazısı ile tescil edilip manzorum olan tarih-i velâdetine nazaran Ziya 1293 senesi Seferinin 27. ci gününe müsadif 1292 seney-i rumiyesi Martının 11. ci Perşembe günü dünyaya gelmiştir. Şu halde tescil sureti aynen aşağıda yazılmıştır.

2 Nisan 306

İmza
Ahmet Cemil

(Oğlum Ziya'nın tarih-i velâdeti 27 Sefer 1293, 11 Mart 1292 Perşembe)

Anlaşılacağı gibi, sözünü ettiğimiz not Tevfik Efendinin bir Kur'ana yazdığı anlaşılın notun kopyesidir. Notun orijinalinin üzerinde yer aldığı Kur'anın şimdi kimde bulunduğu bilinmiyor.

Önceleri ihtilâflı teknik bir mesele olarak ortada duran 23 veya 24 tarihlerinin doğrusunun, 1944 yılında yazdığımız gibi, 23 Mart olduğu anlaşılacaktır. Ziya Gökâlp'in doğum günü yayınlanmış olan 337 sayılı Diyarbakir gazetesinin üzerinde ayrıca "Mart-ı frengi 23 sene 1876" kaydı vardır. O tarihlerde Diyarbakir gazetesi Perşembe günleri yayınlanmakta idi.

Elde mevcut kayıtlara göre, Ziya Gökâlp'in kesin doğum tarihi 23 Mart 1876 oluyor.

II — OKUL HAYATINDAN BİR HÂTIRA

Ziya Gökâlp'in "Küçük Seyahat" başlığı altında yayınladığı bir yazı serisinin III. s.ü olan "Kışla Meydanı" adlı makalesi, ilkökul hayatına ait bir hâtırasını bize iletiyor.

"Fikir ve hissimin ilk mehd-i terbiyesi Mekteb-i Rüştî-i Askerî olduğundan sulh-ü müebbedin yegâne vasıta-i temini olan askerliğe büyük bir hürmet, samimi bir meftuniyetle mütehasşisim... Göğüsleri sarı düğmeler, kolları yeşil şeritler ile müzeyyen kisve-i fahiremizi lâbis olduğumuz halde biz sekiz on yaşındaki bu küçük askerler mektebin avlusunda yahut kırlarda bisat-ı nermin-çemen üzerinde saatlerce ayak tâlimleri yaparak şevk-u mübahat hislerine müstağrak olurduk."

Dilinin yadığı yaratması tabii olan bu makale, Ziya Gökâlp'in küçük bir yaşına dair bize bilgi veren ilk yazılar arasındadır.

III — "MİLLET ÇOK YAŞA"

Ziya Gökâlp'in biyografı İdâdide geçen, "Padişahım çok yaşa" yerine "Millet çok yaşa" diye bağınması olayını anlatmaktadırlar. "Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi"nden nakledeceğimiz satırlar hem bu olayın cereyan tarzını, hem de mahiyetini aydınlatmaktadır. "2 Kânunusani 325" tarihli ve "Diyarbakir Meb'usu Fezzi" imzalı bir takirde (ikinci sene, 25. içtima) şunlar yazılıdır :

"Meclis-i Meb'usan Riyaset-i Celilesine.

Diyarbakirde 308 seneşinde küşad olunan Mekteb-i İdâdî-i Mülki, fazlı şehir Sırrı Paşa merhumun valiliği zamanında leylie tahvil ettirilmişti. O zamanın icabatından olarak talebeye her akşam üç defa (Padişahım çok yaşa) bağirtmak usul idi. Mektebin müntehi sınıfı (Millet çok yaşa) bağirdiğundan bazı münafıkın tarafından Mabeyne ihbar edilerek şiddetli istilamlar

vuku bulduysa da merhum-u müşarünileyh hiç ehemmiyet vermiyerek kimseyi mes'ul etmedi. Fakat bilâhare gelen vali Halit Bey, terbiyesi iktizası haber alması üzerine leyli kısmını lağv ve Maarif Müdürünü haps ve tevkif ve Vilâyet Maarif Müdürlüğünü lağv ettirdi. İlân-ı Hürriyete kadar vilâyet maarif müdürsüz kaldı...”

Sözü edilen olay içinde Ziya Gökalpın bulunup bulunmadığı, elebaşı olarak oynadığı söylenen rolün aynı olay içinde geçip geçmediği aydınlığa çıkarılması icap eden taraflar arasındadır.

IV — İNTİHARI

Ziya Gökalp niçin ve hangi tarihte intihar etmişti? Bugüne kadar yapılan neşriyatta intiharı çeşitli sebepleri üzerinde durulmuşsa da tarihi hakkında kesin bilgi verilmemiştir. Ziya Gökalpın doğup intihar ettiği şehirde yaptığımız araştırmalar şu sonucu ortaya koymaktadır. İntihar olayı 1311 (1893) yılında olmuştur. İntihar olayından üç gün önce Ziya Gökalpın Diyarbakırda Ulu Cami bitişiğindeki Mes'udiye Medresesinde, sonra ilkokul öğretmenliği yapan arkadaşı Mustafa Beyin (ölümü 1953) oturduğu hücrenin duvarına kurşun kalemle yazmış olduğu anlaşılın bir müfret çok ilgi çekicidir:

Daimi bir ıstırap altında kalmaktır hayat

Mevt eyler bir huzuru mutlakı îma bana.

Şair Süleyman Nazifin Diyarbakırda oturmakta olan karısı hâtıralarına dayanarak, intihar olayının Temmuz ayında cereyan ettiğini söylemektedir. Aynı günlerde, şehirdeki kolera salgını sebebiyle Dr. Abdullah Cevdet'in de Diyarbakırda bulunduğu bilinmektedir.

İntihar olayının şimdiye kadar üzerinde az durulmuş bir sebebi, Ahmet Cemilin yukarıda sözü geçen gazete makalesi ile, ondan naklen F. Karakoyunlu'nun İş dergisindeki yazısında bulunabilir. (S. 39/40)

V — TEVKİFİ

Dicle gazetesinin 4 Şubat 328 tarihli 83. sayısında yayımlanan bir kararname suretinden 14 yıl önceki bir tevkif olayını öğreniyoruz. Ziya Gökalpa, bazı arkadaşları ile birlikte yüklenmekte olan suç, onun hayatının bu devresindeki meşgale ve düşüncelerini de anlamamızı kolaylaştırıyor.

“Merkez Müstantikliğinin 159 numaralı ve 3 Eylül 314 tarihli kararname suretidir :

İhlâl-i asayişe ve evrak-ı muzırıra neşrine tasdi etmelerinden dolayı maznun-u aleyh olup 2 Temmuz sene 314 ve 3 Temmuz sene 314 tarihlerinde taht-ı tevkife alınan... ve Diyarbakırlı Müftüzade yirmi üç yaşında Ziya bini Tefvik... haklarında icra kılınan tahkikat-ı istintakiye neticesinde bunlardan

Mihri ve Hakkı Efendilerin dükkânları merkezi içtima ittihaz edilerek gündüzleri alekser orada ve geceleri Ziya Efendinin hanesinde toplanarak evrak-ı muzırra ve kitab-ı memnua mütalaa eyledikleri ve bunların bir cemiyetten ibaret olduğu...”

Müstantıklığın kararnameyi Ziya Gökalpın mensup olduğu aileye Diyarbakırda “Müftüzade” denmekte olduğunu göstermesi bakımından da bir önem taşımaktadır. Sözü edilen topluluğun, İttihat ve Terakkinin Diyarbakır şubesinin ilk nüvesini teşkil etmesi pek muhtemeldir.

VI — HAKKINDA YAZILMIŞ BİR KİTAP YAHUT İLK KİTAP

Ziya Gökalp hakkında yazılan ilk kitaplardan biri de “Olup Biten Şeyler” adını taşır. Ali Nüzhet (Göksel) tarafından 1340 (1924) yılında Diyarbakırda yayınlanmıştır. 87 sayfalık bu kitapta Ziya Gökalp çeşitli yönleri ile ele alınmakta, değerli hâtıralar nakledilmektedir.

Şimdiye kadar üzerinde durulmamış olan bu kitabın başlıklarını veriyoruz.

Z. G. hakkında bazı tahassüsler (sf. 1-2)

Ziya Beyin evinde (3-6)

Ziya Bey ve Küçük Mecmua (7-10)

Z. G. ve Genç Kalemler (11-18)

Turan manzumesiyle Ziya Beyin dedikleri (19-23)

Türk Yurdu ve Ziya Bey (25-28)

Ziya Bey ve eski edebiyatımız (29-35)

Fecri Âticiler ve Ziya Bey (37-42)

Yeni lisan ve Yeni Mecmua (43-50)

Yeni lisan ve H. Suphi, H. Edip Hanım, M. Fuat ve Ziya Beyler (51-70)

Ziya Bey ve Büyük Mütareke (71-72)

Yeni lisan ve son nesil (73-79)

Yeni lisan ve milli vezin (81-87)

A. N. Göksel, “Ziya Gökalp” (1952) adlı kitabında “Olup Biten Şeyler” in 1922 yılında yayınlandığını yazıyor. (sf.22) Yaptığımız tarih çevirmesinin yanlış olması halinde Ziya Gökalp hakkında yazılan ilk kitabın “Olup Biten Şeyler” olması gerekir. Bugüne kadar Ziya Gökalp hakkında yazılan ilk kitap olarak bildiğimiz Saffet Ürfi'nin 1923 yılında yayınlanmış olan “Ziya Gökalp ve mefkûre arasındaki münasebet vesilesiyle bir tetkik tecrübesi” adlı eseri idi.

VII — BİLİNMEYEN KİTAPLARI

Şimdiye kadar bilinenlere ek olarak Ziya Gökalpın iki kitabından daha söz edilebilir. Kitaplardan ilki “Karagöz” adını taşıyan bir eser müsveddesi-

dir. Basılmak üzere Velet Çelebi'ye verildiği, fakat sonra geri alınmadığı Ziya Gökalpın kardeşi Nihat Gökalp (1878-1954) tarafından ifade edilmişti.

İkinci kitap "Türkçülüğün İlim Karşısında Muhakemesi" adını taşımaktadır. Maltada verilen konferanslar olup Nihat Gökalp tarafından tutularak Ziya Gökalpın gözden geçirdiği ve kitap halinde basılmak üzere hazırladığı notlar İttihat ve Terakki devrinin İstanbul Polis Müdürü, sonra Sivas valisi olan Muammer Beyde kalmıştır.

Burada sözünü ettiğimiz kitaplar, daha önce "Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi" (1949) adlı broşürümüzde sözü edilen (sf. 13) kitaplardan ayrı olup onlara yeni ekler mahiyetindedir.

VIII — ÖLÜMÜ

Ziya Gökalp 25 Ekim 1924 Cumartesi günü saat 4'ü 49 geçe İstanbul'da, Pasteur Fransız Hastanesinin 2. kat, 38 numaralı odasında öldü. Şişlide, Matbaacı Osmanbey sokağı, no. 3'teki evine götürüldü. 26 Ekimde eşine az rastlanır bir törenle Sultan Mahmut Türbesi mezarlığına gömüldü.

Ölümünün, intiharı sırasında kafatasında kalan mermiden ileri geldiğini söyleyenler vardır. Fakat doktorları tarafından verilmiş olan raporda bundan söz edilmemektedir.

Ziya Gökalpın Sultan Mahmut Türbesindeki mezarı, mimar A. Hikmet tarafından yapılmış olan, mütevazî fakat sadeliği içinde mânâlı bir eserdir.